

УДК 338.2 : 502.335 : 630 (043.3)
JEL Classification Q5

Яремко Олег
здобувач

Інститут агроекології і природокористування НААН
м. Київ, Україна
E-mail: jaremkooleg@gmail.com

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ЕКОЛОГІЧНО ЗБАЛАНСОВАНОГО ЛІСОУПРАВЛІННЯ

Анотація

Вступ. Сучасний розвиток системи лісокористування в Україні стикається з низкою проблем, серед яких є проблеми еколого-економічного характеру, що стримують процеси підвищення ефективності лісогосподарської діяльності та гальмують перехід до сталого економічного розвитку. Це, в свою чергу, підкреслює необхідність обґрунтування напрямів підвищення ефективності функціонування організаційно-економічного механізму екологічно збалансованого лісоуправління в напрямі балансування еколого-економічних інтересів, розробки інструментів мотивації суб'єктів лісогосподарювання до екологічно збалансованого лісівництва та удосконалення технології управління цими процесами.

Методи. Методологічною основою дослідження є загальнотеоретичні методи наукового пізнання, зокрема системно-структурний – для визначення змісту структурних елементів організаційно-економічного механізму екологічно збалансованого управління лісовим господарством, а також фундаментальні положення та принципи економіки природокористування і лісогосподарювання.

Результати. Обґрунтовано теоретико-методичні засади та практичні пропозиції щодо ефективного функціонування елементів організаційно-економічного механізму екологічно збалансованого лісоуправління. Запропонована система критеріїв та індикаторів оцінки ефективності екологічно збалансованого управління лісовим господарством, що враховує актуальні проблеми ведення лісового господарства, пов'язані із підтримкою цінності деревних і недеревних лісових ресурсів та послуг, еколого-економічні та соціальні аспекти галузі, а також особливості вітчизняного інформаційного забезпечення.

Перспективи. Обґрунтовано, що державно-приватне партнерство є ефективною організаційно-економічною формою екологічного підприємництва в лісогосподарюванні, яка дозволяє залучити в лісогосподарський сектор додаткові інвестиційні ресурси і при цьому зберегти еколого-соціальну значимість об'єктів державної власності.

Ключові слова: організаційно-економічний механізм, елементи, ефективність, екологічно збалансоване управління, лісове господарство.

Вступ.

Сучасний розвиток системи лісокористування в Україні стикається з низкою проблем, серед яких є проблеми еколого-економічного характеру, які стримують процеси підвищення ефективності лісогосподарської діяльності та гальмують перехід до сталого економічного розвитку. Це зумовлює необхідність вдосконалення організаційно-економічного механізму управління лісокористуванням як природним багатством країни, незамінним екологічним ресурсом.

Враховуючи багатофункціональність лісів та лісових ресурсів, потрібно створити умови для розробки такого механізму лісокористування, який забезпечив би високу ефективність організації лісогосподарської діяльності за цілим комплексом напрямків для забезпечення одночасно і високих показників прибутковості лісокористування, і достатнього рівня розширеного відтворення лісових ресурсів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Серед визнаних учених, які зробили вагомий внесок у вивчення проблем формування екологічно збалансованого природогосподарювання, слід відзначити К. Гофмана, Г. Дейлі,

Дж. Кіммінса, Р. Коуза, Д. Медоуза, Ю. Одума, М. Реймерса, Д. Фарлея, Дж. Форестера та ін. Їх теоретичні надбання набули подальшого розвитку у наукових працях вітчизняних вчених, зокрема О.Ф. Балацького, І.К. Бистрякова, В.М. Будзяка, Л.М. Грановської, Г.Д. Гуцуляка, Д.С. Добряка, Н.В. Зіновчук, В.С. Кравціва, Л.Г. Мельника, О.Ф. Савченка, П.М. Скрипчука, С.К. Харічкова та ін.

Значний внесок у розв'язання еколого-економічних проблем використання і відтворення лісових ресурсів, формування економічних механізмів розвитку лісового господарства зробили такі вітчизняні вчені, як О.І. Дребот, Р.Г. Дубас, В.А. Голян, Я.В. Коваль, П.І. Лакида, І.М. Лицур, С.В. Мішенін, І.М. Снякевич, Ю.І. Стадницький, Ю.Ю. Туниця, О.І. Фурдичко, М.Х. Шершун та ін.

Однак, на наш погляд, недостатня увага приділяється аспекту управління лісовим господарством в напрямі балансування еколого-економічних інтересів, розробці інструментів мотивації суб'єктів лісогосподарювання до екологічно збалансованого лісівництва та формування ефективного організаційно-економічного механізму управління цими процесами.

Мета.

Метою дослідження є теоретико-методичне обґрунтування напрямів підвищення ефективності функціонування організаційно-економічного механізму екологічно збалансованого лісоуправління.

Методологія дослідження.

Методологічною основою дослідження є загальнотеоретичні методи наукового пізнання, зокрема системно-структурний – для визначення змісту структурних елементів організаційно-економічного механізму екологічно збалансованого управління лісовим господарством, а також фундаментальні положення та принципи економіки природокористування і лісогосподарювання.

Результати.

Наприкінці XVIII століття німець Г.Л. Гартіг сформулював «золоте правило стійкості» лісокористування у своїй книзі: «Інструкція з обліку і опису лісів» [1]: «Облік лісів, або ж точне визначення поточного та майбутнього рівнів невиснажливого використання лісових ресурсів та точне визначення рівня доходу від такого використання є, безумовно, одним із найважливіших завдань лісокористування. Оскільки довготривале здійснення лісового господарства неможливе без належного розрахунку норми заготівлі деревини на майбутні періоди ... то кожен суб'єкт лісокористування повинен таким чином вести свою діяльність, щоб заготовляти без виснаження максимально можливий обсяг деревини, але при цьому має виконуватись умова, що майбутні покоління повинні мати не менший дохід від лісокористування, ніж наші сучасники».

Зазначені положення отримали подальший розвиток в працях інших дослідників, частково були впроваджені в практичну діяльність, а потім поширилися на глобальному рівні, сягнувши, в тому числі і України. Теоретичні підходи до управління лісовим господарством з урахуванням сталого розвитку характеризуються низкою елементів лісоуправління, зокрема, «екологічно орієнтоване лісоуправління», «сталий лісовий менеджмент», «екологічно сталий лісовий менеджмент», «екосистемний підхід до лісогосподарювання», «стале управління лісовим господарством» тощо. Вказані підходи так чи інакше витримують постулати та принципи сталого управління лісовим господарством, надаючи пріоритет певним аспектам (економічним, екологічним, соціальним).

Таким чином, головним напрямом ведення лісового господарства є забезпечення суспільства потрібними йому ресурсами, які є невід'ємними властивостями лісів. У ситуації дотримання принципу безперервного, раціонального і невиснажливого використання суспільством лісу можуть відтворюватися запаси лісових ресурсів доволі довго. Таким чином, лісове господарство може забезпечувати постійно зростаючі потреби суспільства.

На нашу думку, принцип збалансованого здійснення лісгосподарської діяльності повинен стати визначальним для формування та впровадження дієвого лісового законодавства та інтегруватись в економічні організаційні процеси на всіх стадіях здійснення господарської діяльності: від підготовки та планування діяльності до реалізації прийнятих рішень в сфері лісокористування.

Згідно зі стратегією збалансованого розвитку, основним завданням управління лісовим господарством є збереження екологічної, економічної та соціальної цінності лісів, створення умов для раціонального та невиснажливого використання лісових ресурсів, що направлені на поліпшення використання і відтворення лісових екосистем [2].

Виходячи з цього, уточнимо сутнісно-змістовну основу поняття «екологічно збалансоване управління лісовим господарством» як систематичний цілеспрямований вплив суб'єктів управління на процес лісгосподарювання через сукупність механізмів, інституцій, форм та методів, спрямованих на балансування економічних показників лісгосподарської діяльності та можливостей лісових екосистем з метою збереження їх продуктивності і екологічних функцій.

Оскільки для системного використання лісових ресурсів, їх важливо розділяти по користостям, автором удосконалено методичний підхід до оцінки ефективності екологічно збалансованого управління лісовим господарством, що на відміну від існуючих, передбачає застосування сукупності оціночних показників, які характеризують єдність лісозаготівельних, лісівничих та лісоохоронних процесів в лісгосподарюванні. Вибір системи індикаторів здійснювався з урахуванням накопиченого вітчизняного досвіду та Пан-європейських критеріїв та індикаторів збалансованого управління лісовим господарством [3-5].

Окрім цього запропонована система критеріїв та індикаторів враховує як актуальні проблеми ведення лісового господарства, пов'язані із підтримкою цінності деревних і недеревних лісових ресурсів та послуг, так і визначені напрями розвитку лісгосподарської діяльності, еколого-економічні та соціальні особливості України, а також особливості вітчизняного інформаційного забезпечення (табл. 1).

Таблиця 1

Критерії та індикатори екологічно збалансованого управління лісовим господарством*

Критерії та індикатори	Одиниця виміру
Критерій 1. Збереження та збільшення обсягу лісових ресурсів (K₁)	
Динаміка показника лісистості	%
Динаміка запасу деревини в лісах	%
Індекс лісовідновлення (площа відтворення лісів відносно загальної площі лісових земель)	%
Частка висівання і садіння лісу в загальній площі лісовідтворення	%
Критерій 2. Збереження та підтримка продуктивних функцій лісових екосистем (K₂)	
Використання середнього приросту деревини	%
Частка площі експлуатаційних лісів відносно загальної площі лісових земель	%
Динаміка запасу стиглих і перестійних насаджень (на 1 га лісових земель)	%
Обсяг заготовленої деревини (на 1 га лісових земель)	м ³
Обсяг заготовленої другорядної лісової продукції (на 1 га лісових земель)	(т, шт.)
Критерій 3. Збереження життєздатності та підтримка екосистемних функцій лісів (K₃)	
Індекс рубок формування і оздоровлення лісів (до загальної площі лісів)	%
Частка площі лісів природоохоронного та рекреаційного призначення відносно загальної площі лісових земель	%
Динаміка частки площі лісів природоохоронного та рекреаційного призначення відносно загальної площі лісових земель	%
Частка площі природно-заповідного фонду відносно загальної площі лісових земель	%
Динаміка частки площі природно-заповідного фонду відносно загальної площі лісових земель	%

Продовження табл. 1

Площа загиблих лісових насаджень на 1000 га лісових земель	га
Динаміка площі лісів, які загинули під дією несприятливих факторів (пожеж, шкідників, хвороб, інших чинників)	%
Показник фітосанітарного стану лісів (відношення площі пошкодженого лісу (хвороби, шкідники, пожежі тощо) до вкритих лісом земель)	%
Критерій 4. Підтримка і підвищення захисних функцій лісів (K₄)	
Частка площі захисних лісів відносно загальної площі лісових земель	%
Динаміка частки площі захисних лісів відносно загальної площі лісових земель	%
Критерій 5. Підтримка соціально-економічних функцій лісового господарства (K₅)	
Обсяг продукції, робіт та послуг лісового господарства (на 1 га лісових земель)	грн
Ціна знеособленого кубометра реалізованої деревини	грн
Рентабельність лісогосподарської діяльності	%
Середньомісячна заробітна плата штатних працівників	грн
Обсяг платежів до зведеного бюджету України (в розрахунку на 1 га лісогосподарських земель)	грн
Витрати, спрямовані на ведення лісового господарства (на 1 га лісових земель)	грн

*Джерело: сформовано автором.

Запропонована методика передбачає усунення відмінностей розмірностей наведених параметрів шляхом нормування, тобто переведення їх у безрозмірну форму, приведеним до інтервалу від 0 до 1 (при цьому 1 відповідає найкращим (оптимальним) значенням цього показника, а 0 – найгіршим (неприпустимим) його значенням). Для цього абсолютні значення показників порівнюються з найкращим (з точки зору умов оптимізації (максимальні або мінімальні)) значенням відповідного показника серед оцінюючих об'єктів.

Аналіз параметрів економічного та екологічного розвитку засвідчив, що лісове господарство України переходить до стадії інтенсивного екологічно незбалансованого лісокористування. Тому, пропонуємо заходи з підвищення ефективності функціонування елементів механізму лісоуправління і посилення їх впливу на характер використання різних корисних властивостей лісових ресурсів (табл. 2).

Таблиця 2

Пропозиції щодо підвищення ефективності функціонування елементів організаційно-економічного механізму екологічно збалансованого управління лісовим господарством*

Елементи організаційно-економічного механізму управління	Заходи щодо вдосконалення	Прогнозований вплив на критерії і індикатори	Характеристика заходу
Адміністративно-організаційний блок	Реформування законодавства в лісовій галузі	Покращення показників за критеріями K ₁ , K ₃	Створення умов для використання соціальної корисності та збереження екологічної корисності, підвищення рівня лісовідновлення
	Розвиток інституту власності на лісові ресурси	Покращення показників за критеріями K ₁ , K ₂	Скорочення площі лісів для використання економічної корисності, що призведе до інтенсифікації відтворювальних процесів і збільшення глибини переробки
	Сертифікація лісокористування	Покращення показників за критеріями K ₄ , K ₅	Підвищення якості лісопродукції, збільшення кількості інвестицій в лісове господарство

Продовження табл. 2

Фінансово-економічний блок	Освоєння ринкових економічних регуляторів	Покращення показників за критеріями K ₃ , K ₄	Скорочення площі лісів для використання економічної користості, сприяння в збільшенні глибини переробки, розширення використання соціальної користості лісу
	Удосконалення фінансового регулювання	Покращення показників за критеріями K ₁ , K ₂ , K ₃	Підвищення рівня лісовідновлення, пріоритетність підвищення глибини переробки деревини
Інституціональний блок	Державно-приватне партнерство	Покращення показників за критеріями K ₁ -K ₅	Оптимізація внутрішніх взаємозв'язків влади, бізнесу і соціальних інститутів. Вивільнення лісових площ для забезпечення екологічної безпеки
	Формування і розвиток громадського управління в галузі лісокористування		
	Розвиток науково-технічного потенціалу, науки, освіти та кадрового потенціалу		Планування освоєння лісового ресурсу, пріоритетні завдання в галузі лісокористування, розвиток нових сфер використання користостей лісових ресурсів

*Джерело: сформовано автором на основі [3; 6].

Адміністративно-організаційний блок механізму лісоуправління потребує наявності та прийняття відповідних нормативно-правових актів, фінансово-економічний блок передбачає удосконалення інструментів бюджетного або інвестиційного забезпечення, а інституціональний – підвищення рівня використання нових технологій в управлінні, розширення інформаційного простору.

Як показав аналіз зарубіжного досвіду, в ряді країн інституційної основою фінансування розширення відтворення лісових ресурсів є інститути державно-приватного партнерства, що дозволяють акумулювати фінансові ресурси з різних джерел і значно підвищити роль позабюджетних ресурсів у фінансуванні лісовідновлювальних заходів. До основних напрямів державно-приватного партнерства в сучасних умовах варто віднести переважно екологічне підприємництво, рекреаційну діяльність та інфраструктурне обслуговування лісозаготівельної діяльності (рис. 1).

Отриманий прибуток приватний інвестор частково вкладає в поліпшення якісних характеристик лісових масивів, їхню подальшу експлуатацію (згідно принципу відтворення) та з метою освоєння масивів з меншим рівнем доступності, аби додатковим вкладенням капіталу мати змогу компенсувати здійснені витрати, збільшивши таким чином фінансування лісовідтворення, і як результат, отримати зростання прибутку від лісових масивів низької продуктивності.

Висновки і перспективи.

Отже, для вирішення поставлених завдань щодо екологічно безпечного лісоуправління необхідна відповідна структура організаційно-економічного механізму забезпечення цього процесу, що передбачає удосконалення основних елементів в рамках адміністративно-організаційного, фінансово-економічного та інституціонального блоків. При цьому напрями підвищення ефективності функціонування елементів організаційно-економічного механізму лісоуправління мають реалізуватися у вигляді інструментів і технологій прямого та непрямого впливу на умови лісогосподарської діяльності та використання цільових індикаторів, що забезпечують організацію раціонального лісокористування та відтворення лісових ресурсів з метою збереження

продуктивності лісових екосистем та забезпечення нормального функціонування лісових біогеоценозів.

Обґрунтовано, що державно-приватне партнерство є ефективною організаційно-економічною формою екологічного підприємництва в лісогосподарюванні, яка дозволяє залучити в лісогосподарський сектор додаткові інвестиційні ресурси і при цьому зберегти еколого-соціальну значимість об'єктів державної власності.

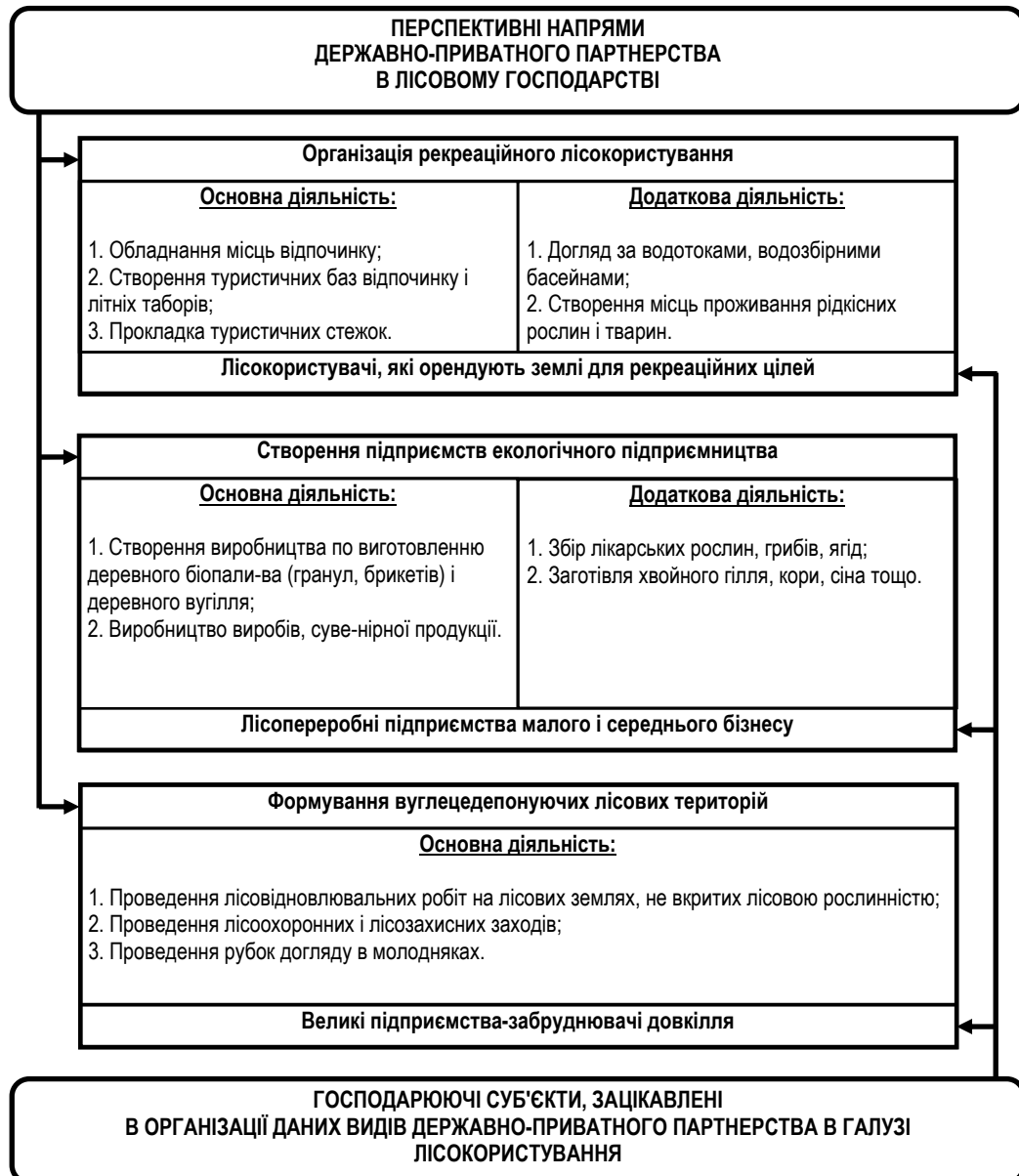

Рис. 1. Напрями розвитку державно-приватного партнерства в лісовому господарстві України*

*Джерело: сформовано автором на основі [3; 6-10].

Список використаних джерел

1. Hartig G. Ludwig, 1975: Anweisung zur Taxation und Beschreibung der Forste Autor / Hrsg.: Hartig, Georg Ludwig: Gießen [u.a.]. Erscheinungsjahr: Verlag: Heyer Signatur: Oecon. 1975. 171-1/2.
2. Доможирова К.В. Методологический базис механизма комплексного использования лесных ресурсов региона. *Вестник Удмуртского университета. Сер.: Экономика и право.* 2013. № 2-4. С. 79–83.
3. Методичні рекомендації з питань ведення та управління лісовим господарством: критерії та індикатори сталого розвитку лісової галузі України ; за ред. академіка УААН О.І. Фурдичка. Київ : Нора-прінт, 2003. – 138 с.
4. Дубас Р.Г. Критерії та індикатори формування лісоресурсної сфери на засадах сталого розвитку. *Сталий розвиток економіки.* 2011. Вип. 6. С.153-157.
5. MCPFE. Annex 1 to Madrid Ministerial Declaration: Updated Pan-European Indicators for Sustainable Forest Management. Forest Europe Expert Level Meeting (30 June – 2 July 2015, Madrid, Spain). 8 p.
6. Шершун М.Х. Реформування системи лісового господарства України у контексті європейської перспективи розвитку: [монографія] / М.Х. Шершун; за наук. ред. О.І. Фурдичка. Київ : ДІА, 2012. 336 с.
7. Ефимова Н.Б. Актуальные вопросы экологического менеджмента в лесном хозяйстве. *Вопросы экономических наук.* 2007. № 2 (24). С. 91–92.
8. Kimmins J.P. Forest ecology. A Foundation for Sustainable Forest Management and Environmental Ethics in Forestry. Saddle River, N.J.: Prentice Hall, 2003. 720 p.
9. Мішенін Є.В., Мішеніна Н.В., Ярова І.С. Організаційно-економічний механізм екологічно орієнтованого управління природогосподарюванням. Механізм управління потенціалом інноваційного розвитку промислових підприємств: монографія ; за заг. ред. к.е. н., доц. Ю.С. Шипуліної. Суми : ДД Папірус, 2012. С. 424–438.
10. Дребот О.І. Інституціоналізація лісового сектора економіки в контексті сталого розвитку України: монографія. Київ: ТОВ «ДІА», 2012. 336 с.

Статтю отримано: 11.04.2017 / Рецензування 1.05.2017 / Прийнято до друку: 20.05.2017

Oleh Yaremko

Postgraduate Student

Institute of Agroecology and Nature Management of NAAS

Kyiv, Ukraine

E-mail: jaremkooleg@gmail.com

DIRECTIONS OF IMPROVING EFFICIENCY OF THE ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF ENVIRONMENTALLY BALANCED FORESTRY

Abstract

Introduction. Current development of the forestry system in Ukraine faces with a number of problems, such as ecological and economic problems that hamper the processes of improving the efficiency of forestry activities and hinder the transition to sustainable economic development.

This, in turn, emphasizes the need to justify the directions of improving the functioning of the organizational and economic mechanism of ecologically balanced forest management in the direction of balancing ecological and economic interests, developing tools for motivation of forestry subjects to ecologically balanced forestry and improvement of technology of management of these processes.

Methods. The methodological basis of the research is general theoretical methods of scientific knowledge, in particular, system and structural method for determining the content of structural elements of the organizational and economic mechanism of ecologically balanced forest management and also fundamental principles and principles of the economy of nature management and forestry.

Results. The theoretical and methodological principles and practical suggestions of effective functioning of the elements of the organizational and economic mechanism of ecologically balanced forest management are substantiated. The system of criteria and indicators for assessing the effectiveness of ecologically balanced forest management, taking into account the actual problems of forest management, is related to the maintenance of the value of wood and non-timber forest resources and services, social, ecological and economic aspects of the industry, and also features of domestic information support is proposed.

Discussion. It is substantiated that public and private partnership is an effective organizational and economic form of ecological entrepreneurship in forestry, which allows attracting additional investment resources in the forestry sector while preserving the ecological and social significance of state-owned objects.

Keywords: organizational and economic mechanism, elements, efficiency, ecologically balanced management, forestry.

References

1. Hartig, G. L. (1975). Anweisung zur Taxation und Beschreibung der Forste Autor. Erscheinungsjahr: Verlag: Heyer Signatur: Oecon.
2. Domozhirova, K.V. (2013). Metodologicheskiiy bazis mekhanizma kompleksnogo ispol'zovaniya lesnykh resursov regiona [Methodological basis of the mechanism of integrated use of forest resources of the region]. *Bulletin of the Udmurt University*, 2–4, 79–83.
3. Furdychko, O.I. (Ed.). (2003). *Metodychni rekomendatsii z pytan vedennia ta upravlinnia lisovym hospodarstvom: kryterii ta indykatory staloho rozvytku lisovoi haluzi Ukrainy* [Methodical recommendations on forest management and management: criteria and indicators of sustainable development of the forest industry of Ukraine]. Kyiv, Ukraine: Nora-print.
4. Dubas, R.G. (2011). Kryterii ta indykatory formuvannya lisoresursnoi sfery na zasadakh staloho rozvytku [Criteria and indicators of forest resource formation on the basis of sustainable development]. *Sustainable development of the economy*, 6, 153–157.
5. MCPFE. Annex 1 to Madrid Ministerial Declaration: Updated Pan-European Indicators for Sustainable Forest Management. Forest Europe Expert Level Meeting (2015). Madrid, Spain.
6. Shershun, M.Kh. (2012). *Reformuvannia systemy lisovoho hospodarstva Ukrainy u konteksti yevropeiskoi perspektyvy rozvytku: [monohrafiia]* [Reform of the forestry system of Ukraine in the context of the European perspective of development: [monograph]]. Kyiv, Ukraine: DIA.
7. Efimova, N.B. (2007). Aktual'nyye voprosy ekologicheskogo menedzhmenta v lesnom khozyaystve [Actual issues of environmental management in forestry]. *Questions of economic sciences*, 2 (24), 91–92.
8. Kimmins, J.P. (2003). *Forest ecology. A Foundation for Sustainable Forest Management and Environmental Ethics in Forestry*. Saddle River, N.J.: Prentice Hall.
9. Mishenin, Ie.V., Mishenina, N.V., & Yarova, I.Ie. (2012). Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm ekolohichno orientovanoho upravlinnia pryrodohospodariuvanniam. [Organizational and economic mechanism of ecologically oriented management of nature management]. In Iu.S. Shypulinoi (Ed), *Mekhanizm upravlinnia potentsialom innovatsiinoho rozvytku promyslovykh pidpriemstv: [monohrafiia]* [Mechanism of management of the potential of innovative development of industrial enterprises: [monograph]] (pp. 424–438). Sumy, Ukraine: DD Papirus.
10. Drebot, O.I. (2012). *Instytutsionalizatsiia lisovoho sektora ekonomiky v konteksti staloho rozvytku Ukrainy: [monohrafiia]* [Institutionalization of the forest sector in the context of sustainable development of Ukraine: [monograph]]. Kyiv, Ukraine: TOV «DIA».

Received: 04.11.2017 / Review 05.1.2017 / Accepted 05.20.2017

